

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΗ ΝΟΣΟ ΚΑΙ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Στο Ισλάμ και άλλες Θρησκείες

- **Της Δρος Αρετής Δημοσθένους**
Θρησκευολόγου
Επισκέπτριας Καθηγήτριας Πανεπιστημίου Shandong

Ζούσε κάποτε ένας ευσεβής μοναχός σ' ένα μικρό χωριό, στο Θιβέτ. Εκείνα τα χρόνια ξέσπασε επιδημία πανώλης από την οποία πέθαναν πολλοί κάτοικοι, μαζί και ο μοναχός. Επειδή το χιόνι ήταν πολύ και το χώμα παγωμένο, δεν τον έθαψαν αλλά τον έριξαν στη λίμνη και το πτώμα του βυθίστηκε κάτω από τα παγωμένα νερά. Ήρθε η Άνοιξη, η επιδημία σταμάτησε και ο πάγος έλιωσε. Ξαφνικά οι κάτοικοι της περιοχής παρατήρησαν

ότι υπήρχε ένα μόνιμο όμορφο ουράνιο τόξο πάνω από τη λίμνη. Πήγαν τότε και βρήκαν στον τόπο εκείνο το σώμα του μοναχού ολόκληρο, χωρίς καμιά αποσύνθεση. Το πήραν στο μοναστήρι του και το έκαυσαν με τιμές ενώ κατά τη διάρκεια της τελετής όμορφα χρώματα σε σχήμα ουράνιου τόξου ανέβαιναν στον ουρανό και εκτός απ' αυτό κατά παράδοξο τρόπο κάποια οστά δεν κήκαν στην πυρά. Όλοι τότε κατάλαβαν ότι ο μοναχός εκείνος φαινόταν μεν κανονικός άνθρωπος, εντούτοις

όμως, χαρακτηριζόταν από ανώτερες ιδιότητες οι οποίες απορρόφησαν και θεραπεύσαν το αρνητικό κάρμα, το οποίο είχε προκαλέσει την επιδημία.

Στον Βουδισμό του Θιβέτ, η αρρώστια ενδέχεται να είναι σημάδι πνευματικής ολοκλήρωσης, αλλά και μια θυσία για καλό των άλλων, όπως για παράδειγμα μια μητέρα θυσιάζεται θηλάζοντας το παιδί της. Η ασθένεια όπως μια άλλη σκούπα θεωρείται ότι σκουπίζει μακριά, δηλαδή εκδιώκει το κακό κάρμα, οδηγώντας τον άνθρωπο στην υψηλότερη μορφή εξαγνισμού.

Βουδισμός¹

Διακρίνεται στον **Χιναγιάνα Βουδισμό²** και στον **Μαχαγιάνα**.

Οι τέσσερις ευγενικές αλήθειες σύμφωνα με τον Χιναγιάνα Βουδισμό είναι οι εξής: **Η ύπαρξη είναι πόνος**. (Επειδή τα πάντα, ενώ δίνουν την εντύπωση ότι διαρκούν, όμως είναι φευγαλέα, κι ενώ δίνουν την εντύπωση ότι είναι συμπαγή, είναι εντούτοις σύνθετα από διάφορα στοιχεία). **Αιτία του πόνου είναι η επιθυμία**. (Αυτή δημιουργείται από την άγνοια του ανθρώπου, ο οποίος θεωρεί σαν αληθινά, πράγματα που είναι ψεύτικα στην πραγματικότητα, αφού είναι φευγαλέα και σύνθετα). Γνωρίζοντας κανείς την αλήθεια παύει να επιθυμεί, κι έτσι παύει να πράττει με τρόπο που παράγει κάρμα. Έτσι παύει να αναγεννάται. Αυτή η αλυσίδα αποτελεί βασικό μέρος του φωτισμού του Βούδα κατά τον κανόνα Πάλι. **Η κατάπαυση του πόνου – Νιρβάνα**. Αυτή γίνεται με την κατάρτιση της άγνοιας, της επιθυμίας και της απέχθειας και οδηγεί στην κατάπαυση των μετενσαρκώσεων. Τα τελευταία λόγια του Βούδα ήταν: «Δεν θα ξαναγεννηθώ πια». Το μονοπάτι που οδηγεί στην κατάπαυση του πόνου αποτελείται από οκτώ στάδια που είναι γνωστά σαν «οκταπλό μονοπάτι». **Το ιδανικό στον Χιναγιάνα Βουδισμό είναι ο μοναχισμός**. Οι λαϊκοί, που είναι ωστόσο ποσοτικά περισσότεροι, προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα καλό κάρμα που θα τους εξασφαλίσει μια καλή μετενσάρκωση.

Μαχαγιάνα Βουδισμός³

Ένα ιδανικό του Μαχαγιάνα Βουδισμού είναι οι **Μποντισάιβες**. Αυτοί είναι όντα που κατάφεραν μετά από άπειρες ζωές να φτάσουν στη Νιρβάνα και να ενωθούν με το απόλυτο. Όμως για να σώσουν τους άλλους καθυστερούν αυτή την

¹ Ο Βουδισμός είναι μια θρησκεία η οποία αποτελείται από ένα σύνολο παραδόσεων που αναπτύχθηκαν στο διάστημα της μακρόχρονης πορείας του. Χωρίζεται σε δύο κλάδους, τον Χιναγιάνα και τον Μαχαγιάνα Βουδισμό. Ιδιαίτερος κλάδος θεωρείται ο Βουδισμός της Κίνας και της Μογγολίας. Ιδρυτής του είναι ο Σιντάρτα Γκαουτάμα, γιος ενός ηγεμόνα μιας φυλής των Ινδών, ο οποίος όταν συνειδητοποίησε πως η ζωή ξεκινάει με τη γέννηση και καταλήγει στη φθορά, την αρρώστια, τα γηρατειά και το θάνατο και πως αυτή η θλιβερή κατάσταση διαιωνίζεται με τις μετενσαρκώσεις, εγκατέλειψε τη ζωή που ζούσε στο παλάτι του κι αναζήτησε τρόπο λύτρωσης από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων. Έτσι απέκτησε το φωτισμό, έγινε δηλαδή Βούδας. Ο φωτισμός αυτός θεωρείται ένα είδος γνώσης. Βλέπε ενδεικτικά <http://www.phys.uoa.gr/nektar/ortho~doxy/religions/eastern/religions.htm>

² Οπαδοί του βρίσκονται στη Σρι-Λάνκα, στη Μπούρμα, στην Καμπούτζη, στο Λάος, στην Ταϊλάνδη, σε τμήμα του Βιετνάμ, του Μπαγκλαντές και της Ινδίας. Η διδασκαλία του συμπεριλαμβάνεται στον κανόνα Πάλι, ο οποίος περιέχει και τον αρχικό πυρήνα της παράδοσης για τη

ζωή του Βούδα και έχει συστηματοποιηθεί στη μορφή των τεσσάρων ευγενικών αληθειών.

³ Οπαδοί του βρίσκονται στην Κίνα, στο Θιβέτ, στη Μογγολία, στην Ιαπωνία, στην Κορέα και στο Βιετνάμ. Η διδασκαλία του περιέχεται στον Κινέζικο και Θιβετιανό κανόνα. Έχει κοινή αφετηρία με τον Χιναγιάνα Βουδισμό αλλά διαφοροποιήθηκε στην πορεία, κυρίως σε δυο θέματα: - Την αληθινή φύση της πραγματικότητας. Κι εδώ όπως και στον Χιναγιάνα Βουδισμό τα όντα δεν είναι πραγματικά, όχι επειδή είναι μεταβλητά και σύνθετα αλλά επειδή δεν υπάρχουν αυτά καθ'εαυτά, επειδή στερούνται το δικό τους εαυτό. Κι αυτό, γιατί το κάθε τι, είναι ότι είναι, μόνο σε αλληλεξάρτηση από τα άλλα όντα. Έτσι, αυτά είναι «κενά» από το δικό τους εαυτό. - Την κοσμολογία. Στον Χιναγιάνα Βουδισμό, ο Βούδας είναι κάποιος όπως ο Σιντάρτα Γκαουτάμα που σε κάποια στιγμή φωτίστηκε, ενώ στον Μαχαγιάνα Βουδισμό, ο όρος Βούδας εκφράζει μια υπερβατική πραγματικότητα, ένα απόλυτο, όμοιο με το Ινδουιστικό Μπράχμαν, από το οποίο εκπορεύονται χιλιάδες κόσμοι και χιλιάδες εμφανίσεις τους.

ένωση και παραμένουν σε κάποιο ουράνιο κόσμο. Έτσι έχουμε μια τριπλή σημασία του όρου **Βούδαδας**: Είναι ο άνθρωπος που φωτίστηκε, η απόλυτη υπερβατική πραγματικότητα και οι Μποντισάτβες. Ο Βουδισμός για το μεγάλο πλήθος των πιστών, είναι η θρησκεία της μεταθανάτιας ζωής. Οι πολλοί επιδιώκουν την αναγέννηση σ' έναν από τους κόσμους στους οποίους βρίσκονται οι γνωστοί Βούδες και Μποντισάτβες.

Η **μνήμη του θανάτου** οδήγησε τον Βούδα στη σύλληψη της ματαιότητας της ζωής. Κατανοώντας τη δυσκολία την οποία αντιμετωπίζει ο άνθρωπος που είναι προσκολλημένος στις γήινες απολαύσεις, ο Βούδας αρνήθηκε τον κόσμο και ακολούθησε δρόμο άσκησης και πνευματικής αναζήτησης. Ο Βουδισμός δεν βλέπει το θάνατο ως συνέχεια της ύπαρξης της ψυχής αλλά ως ένα ξύπνημα. Ο θάνατος και η ξαναγέννηση ως μετενσάρκωση παραλληλίζεται από τη θρησκεία αυτή με **το άναμμα ενός κεριού**. Το φως μεταδίδεται από το ένα κεριό στο άλλο. Ωστόσο όταν το ένα κεριό σβήσει, η φλόγα υπάρχει στο άλλο. Η φλόγα υπάρχει, είναι αιώνια, είναι το φως. Αυτό που σβήνει είναι το κεριό. Η διανοητική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο άνθρωπος όταν πεθαίνει έχει μεγάλη σημασία, αφού αυτή αποτελεί τον χρόνο του «περάσματος» από τη μια ζωή στην άλλη.

Ζωροαστρισιμός⁴

Οι Ζωροάστρες δεν καίνε τα πτώματα, ούτε τα θάβουν. Τα εκθέτουν στους λεγόμενους «**Πέντε Πύργους της Ηουχίας**» (Mumbai), όπου με τη βοήθεια σαρκοφάγων πουλιών διαλύονται. Η συνήθεια αυτή πηγάζει από την αντίληψη ότι ο νεκρός είναι κάτι βρώμικο και κακό και πρέπει να εξουδενωθεί. Ο θάνατος δεν είναι έργο του θεού, αλλά του πονηρού.

Ιουδαϊσμός

Η ζωή στον Ιουδαϊσμό είναι πολύ πολύτιμη, γι' αυτό κατά το Ταλμούδ δεν επιτρέπεται ακόμη ούτε να κινήσει κανείς τα χέρια ενός ανθρώπου την ώρα που αποθνήσκει, εάν με την κίνηση αυτή θα πεθάνει ο ασθενής γρηγορότερα. Ο θάνατος όπως και η ζωή, στη θρησκεία αυτή, αποτελούν μέρος του σωτηριώδους σχεδίου του Θεού για τον άνθρωπο. **Ο πόνος και τα δάκρυα** έχουν σπουδαία σημασία για την πνευματική ανέλιξη του ανθρώπου. **Εξαγνίζουν** την ψυχή⁵.

Ισλάμ

Το Ισλάμ παρέχει ένα πλήρη και λεπτομερές, δίκαια ισορροπημένο νομικό σύστημα (Sharia) που συμπληρώνει τις ηθικές διδασκαλίες του. Το δικαίωμα για ζωή, η οποία αποτελεί ύψιστη αξία, προστατεύεται από το Μουσουλμανικό Δίκαιο. Η ευθανασία απαγορεύεται. Το **κιουμέτ** καθορίζει τη ζωή και τις πράξεις του ανθρώπου. Υπάρχει τελική κρίση και ανταπόδοση (παράδεισος-κόλαση). Ο

⁴ Ζωροάστρες ή Παρσί ή Παρσίοί ή Παρσήδες ή Γουέβροι ονομάζονται Πέρσες κυρίως πυρολάτρες που προσβέβουν τη θρησκεία του Ζωροάστρη, καλούμενη και Παρσισιμός. Αποτελούν κλειστές θρησκευτικές κοινότητες που βρίσκονται σε περισσότερο ποσοστό εγκατεστημένες στην Ινδία, στο Ιράν, στο ανατολικό Ιράκ και λιγότερο σε άλλες χώρες της Νότιας Ασίας και Απω Ανατολής όπως και στην Ιαπωνία. Οι Παρσί κατάγονται από τους αρχαίους Πέρσες Ζωροάστρες, οι οποίοι είχαν μεταναστεύσει προς την Ινδική χερσόνησο πριν από 2.000 και πλέον χρόνια και πολύ πριν από την επικράτηση του Ισλάμ.

⁵ Βλ. J. Esposito, D. Fasching, T. Lewis, *World Religions Today*, United Kingdom: Amazon, 2001. P. Novak, *The World's Wisdom: Sacred Texts of the World's Religions*, New York: Amazon, 1994. J. Walton, *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament: Introducing the Conceptual World of the Hebrew Bible*, United Kingdom: Amazon, 2006. R. Spencer, J. Adams, *The Truth About Muhammad: Founder of the World's Most Intolerant Religion*, United Kingdom: Amazon, 2006. Α. Γιαννουλάτου, *Όψεις Ινδουισμού-Βουδδισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, 1985.

μυστικισμός στο Ισλάμ αναπτύχθηκε από τον 8ο μ.Χ. αιώνα, υπό επίδραση του χριστιανικού ασκητισμού και του νεοπλατωνισμού. Σκοπός του είναι η ένωση με το θεό, δια της εκμηδενίσεως του εγώ. Ο φόβος μεταβάλλεται σε θείο έρωτα και επιδιώκεται η θέα του Θεού. Οι νεκροί τοποθετούνται με κατεύθυνση τη Μέκκα. Οι ζωντανοί έχουν καθήκον να επισκέπτονται τους τάφους για να **θυμούνται το θάνατο** και τη μέρα της κρίσεως.

Ινδουισμός

Ο Ινδουισμός πιστεύει στη **μετενσάρκωση**, γ' αυτό ο θάνατος δεν θεωρείται μεγάλο κακό. Θάνατος είναι απλά μια προσωρινή διακοπή των φυσικών δραστηριοτήτων του ανθρώπου. Κατά το θάνατο η ψυχή φεύγει και πηγαίνει σε ένα άλλο άγνωστο κόσμο για μικρό διάστημα και επανέρχεται μέσα σε άλλο ζωντανό ον. Κατά τον Ινδουισμό

δεν υπάρχει μόνο ένας παράδεισος και μια κόλαση, αλλά **πολλοί παράδεισοι και πολλές κολάσεις**. Vaikunth είναι ο τόπος του θεού Vishnu, Kailash είναι ο τόπος του θεού Siva και Brahmaloak είναι ο τόπος του θεού Brahman. Idraloak είναι ο παράδεισος για τους κανονικούς δίκαιους ανθρώπους, ενώ Yamaloak είναι τόπος κόλασης. Η ύπαρξη των τόπων αυτών είναι περισσότερο διδακτική και όχι πειθαρχική, έχοντας ως στόχο τη διατήρηση, στη μνήμη των ανθρώπων, την υποχρέωσή τους για τελειοποίηση του προσωπικού τους κάρμα.

Κάρμα στον Ινδουισμό και Βουδισμό είναι η **δυναμική**, η οποία παράγεται με τις πράξεις κάποιου ανθρώπου κατά τη διάρκεια της ζωής του και με βάση αυτή τη δυναμική κρίνεται η πορεία της ύπαρξής του, εάν δηλαδή θα ξαναγεννηθεί και πώς.

Οι Ινδουιστές μετά το θάνατο καίνε τα πτώματα. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τη θρησκεία αυτή, αποτελείται από πέντε στοιχεία: **φωτιά, χώμα, νερό και αέρα** (γήινα στοιχεία) και τον **αιθέρα** που δίδεται από ανώτερα επίπεδα ζωής, υπερφυσικά. Με την καύση τα στοιχεία επιστρέφουν στον τόπο καταγωγής τους.

Ο Ινδουισμός δεν αποτελεί μια ενιαία θρησκεία με δόγμα, αλλά πρόκειται για ένα σύνολο παραδόσεων που αναπτύχθηκαν στην περιοχή γύρω από την κοιλάδα του Ινδού ποταμού σταδιακά, καθ' όλη τη διάρκεια της μακροαίωσης ιστορίας των Ινδών. Η παράδοση αυτή περιέχεται στα ιερά βιβλία τους: τις **Βέδες** και τις **Ουπανισάδες**⁶.

⁶ Οι Βέδες γράφηκαν από το 1500 έως το 1000 π.Χ. και αντιστοιχούν στη Βεδική θρησκεία των Ινδών, η οποία ήταν πολυθεϊστική και περιλάμβανε λατρεία με θυσίες σε θεούς όπως ο ουρανός, η φωτιά, ο ήλιος, ο θεός της καταγίδας, της γονιμότητας, του πολέμου κ.ά. Στις Βέδες κυριαρχεί η ιδέα του Ντάρμα. Ντάρμα, ονομάζουν την παγκόσμια τάξη, την οποία οφείλουν οι άνθρωποι να σέβονται και να προσαρμόζουν τη

ζωή τους σ' αυτήν. Έχει θεία καταγωγή κι αφορά τόσο τη δομή και λειτουργία του κόσμου, όσο και της κοινωνίας. Όσον αφορά την κοινωνία, ήταν χωρισμένη πριν από την εγκατάσταση των Αρίων σε τρεις τάξεις: Τις βάρνες ή κάστες, όπως τις ονόμασαν αργότερα οι Πορτογάλοι άποικοι. Τους ιερείς ή βραχμάνους, τους αριστοκράτες πολεμιστές και τους καλλιερητές, στους οποίους προστέθηκαν αργότερα οι χειρόνακτες,

Μόξα είναι η λύτρωση από την ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, πράγμα που θεωρείται οδυνηρό.

Σύμφωνα με τις Βέδες, η λύτρωση επιτυγχάνεται με το σεβασμό και την υποταγή στο Ντάρμα, ενώ σύμφωνα με τις Ουπανισάδες επιτυγχάνεται με τη σταδιακή απόσυρση του νου του ανθρώπου από τον εξωτερικό κόσμο, η στροφή του στον εσωτερικό, έτσι ώστε το **Άτμαν** του να ταυτιστεί με το **Μπράχμαν**.

Γιόγκα ονομάζεται αυτή η σταδιακή απόσυρση του νου από τον εξωτερικό κόσμο και η ένωσή του με το Μπράχμαν.

Στην Αρχαία Ελλάδα

Ο **Πλάτωνας** χρησιμοποιεί τον όρο: “**Εαυτόν ευ ποιείν**”, όπου όμως η παρουσία κάποιου “ευεργέτη” είναι αναγκαία (Φαίδων 62 A-C: “Οις δε βέλτιον τεθνάναι... μη όσιόν εστιν αυτούς εαυτούς ευ ποιείν, αλλ’ άλλον δει περιμένειν ευεργέτην... μη πρότερον αυτόν αποκτινύναι δειν, πριν ανάγκην τινά θεός επιπέμψη”).

Επιπλέον, ο **Πλάτωνας** στους Νόμους του (873 C) γράφει: “Ός αν εαυτόν κτείνη, την της ειμαρμένης βία αποστερών μοίραν” καταδικάζοντας, έτσι, την αυτοκτονία. Οι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι δεν ήταν εναντίον της αυτοκτονίας όταν αυτή ήταν συνέπεια κάποιας ηρωϊκής ή πατριωτικής αρετής. Ας μην ξεχάσουμε στο σημείο αυτό και τα λόγια του **Ιπποκράτη**: “Όυ δώσω δε ουδέ φάρμακον ουδενί αιτηθείς θανάσιμον, ουδέ υφηγήσομαι ζυμβουλίην τοιήνδε...”

Συγκριτική Επισκόπηση Θάνατος

Στον **πολυθεϊσμό** ο θάνατος υπερβαίνεται με την **πεποίθηση της αθανασίας** της ψυχής, ενώ στο **μονοθεϊσμό** αντιμετωπίζεται με την **πίστη στην ανάσταση** των νεκρών. Η εμπειρία της αναγέννησης κατανοείται εντελώς διαφορετικά «στις δύο ποικιλίες της ανθρώπινης θρησκευτικότητας», όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο καθηγητής Μάριος

Μπέγζος⁷. Ο πολυθεϊσμός κατανοεί την αναγέννηση ενδοφυσικά, **φυσιοκρατικά, φυσιολατρικά, νατουραλιστικά και ουσιοκρατικά** ως αθανασία της ψυχής, σαν ανακύκλωση της γέννησης με πρότυπο τη γυναικεία μήτρα της Μεγάλης Μητέρας – Μήτρας, θεάς φύσης. Ο μονοθεϊσμός αντιλαμβάνεται την αναγέννηση **υπαρξιακά, προσωπικά, προσωποκεντρικά**, ως ανάσταση του νεκρού ανθρώπου με πρότυπο την εκ νεκρών ανάσταση του Θεανθρώπου στο Χριστιανισμό ή την έλευση του Μεσσία στον Ιουδαϊσμό ή την παραδείσια δικαίωση των πιστών του Προφήτη Μωάμεθ στο Ισλάμ.

Σε κάθε περίπτωση ο θάνατος υπερβαίνεται χωρίς να καταργείται είτε με την πεποίθηση στο παρελθόν μιας μήτρας στη φύση, στη μητέρα, στη γη, στη σελήνη, η οποία **αδειάζει και γεμίζει**, χάνεται και ξαναβρίσκεται, όπως στον πολυθεϊσμό, είτε με την πίστη στο μέλλον **μιας ευθείας γραμμής**, που αρχίζει με την εκ του μηδενός δημιουργία (creatio ex nihilo), επικεντρώνεται στην παρουσία ενός Μεσσία-Θεανθρώπου (Χριστού, Υιού και Λόγου του Θεού Πατρός) με την Ενσάρκωση - Ενανθρώπιση του Θεού (Πρώτη Παρουσία) και αποκορυφώνεται με τη Δευτέρα Παρουσία, την Τελική κρίση και την έλευση της Βασιλείας του Θεού.

Μπορούμε να επισκοπήσουμε τη θρησκευτοφιλοσοφική εποποιία του πολιτισμού της ανθρωπότητας από τη σκοπιά της **συγκλονιστικής εμπειρίας του θανάτου**. Η θρησκεία είναι μια

δηλαδή οι κατακτημένοι ντόπιοι λαοί. Από τη στιγμή που κάποιος γεννιόταν, ήταν καθορισμένο σε ποια κάστα θα ανήκε για όλη του τη ζωή, χωρίς καμιά δυνατότητα αλλαγής (έλλειψη κοινωνικής κινητικότητας). Οι κάστες εντάσσονταν στην ιδέα του Ντάρμα. Στο τέλος της βεδικής εποχής διαμορφώνεται η αντίληψη ότι στο βάθος του κόσμου βρίσκεται μια θεϊκή πραγματικότητα, ενώ ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι το εξωτερικό-επιφανειακό στρώμα αυτής της θεϊκής πραγματικότητας. Έτσι ο κόσμος χωρίζεται σε δυο μέρη: Τη θεμελιώδη πραγματικότητα και τον φαινομενικό κόσμο. Οι Ουπανισάδες γράφτηκαν από το 800

ως το 500 π.Χ. Εδώ σε αντίθεση με τις Βέδες που θεωρούν τον κόσμο καλό, καλό θεωρείται μόνο η θεϊκή πραγματικότητα που αποτελεί το υπόστρωμα του σύμπαντος και ονομάστηκε Μπράχμαν. Άτμαν ονομάστηκε ένα τμήμα του Μπράχμαν, ένα θεϊκό στοιχείο που υπάρχει μέσα σε κάθε τι. Σαμσάρα είναι η ανακύκλωση των υπάρξεων.

⁷ Μ. Μπέγζος, Εισαγωγή στη Θρησκευτολογία, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2006, 229. Επίσης βλ. Ο Κούλμαν, Αθανασία της Ψυχής ή Ανάσταση εκ των Νεκρών; Αθήνα 1994. Ν. Νησιώτης, Προλεγόμενα εις την Θεολογικήν Γνωσιολογίαν, Αθήνα 1965.

απάντηση στην απορία του θανάτου. Η φιλοσοφία αποτελεί «μελέτη θανάτου», διότι αρθρώνει λόγο για το νόημα της ζωής υπό τη σκιά του θανάτου. Οι δυο κυρίαρχες μορφές της θρησκείας, που είναι ο πολυθεϊσμός και ο μονοθεϊσμός, εμφανίζονται ως δύο ενδεχόμενες απαντήσεις της ανθρωπότητας στο πρόβλημα του θανάτου. **Θρησκεύουμε επειδή θνήσκουμε:** Κάνουμε λόγο περί θρησκείας για να αντιμετωπίσουμε το θάνατο. Εντούτοις, οι δύο εφικτές υπερβάσεις του θανάτου μέσω της **ενδοφυσικότητας του πολυθεϊσμού και της εξωφυσικότητας του μονοθεϊσμού** παραμένουν μοναδικές και ανυπερέβλητες μέχρι σήμερα⁸. Ο άνθρωπος είναι ψυχή και σώμα, δεν έχει ψυχή και σώμα. Το σώμα δεν είναι ο τάφος της ψυχής («σώμα ίσον σήμα»: Πλάτων, Κρατύλος 400C, Φαίδων 52B) αλλά αναγορεύεται σε ναό του Αγίου Πνεύματος (Απ. Παύλος, Α' Κορ. 3,16, Β' Κορ. 6,16). Ο **Ιουδαϊσμός** και το **Ισλάμ** ασπάζονται την πίστη στην ανάσταση των νεκρών με σοβαρές διαφοροποιήσεις έναντι του **Χριστιανισμού**. Το μεσσιανικό στοιχείο στον Ιουδαϊσμό και το ηθικό στοιχείο στο Ισλάμ διαδραματίζουν αποφασιστικότερο ρόλο, και όχι βεβαίως η εκκλησιαστική ή η χριστοκεντρική παράμετρος που πρυτανεύουν στο Χριστιανισμό.

Στην Ισλαμική Παράδοση απαντά η πίστη στη μελλοντική **επιστροφή του Ιησού** πριν από την εσχάτη κρίση και στην τελική νίκη κατά του Αντιχρίστου⁹.

Δωρεά οργάνων

Οι πέντε κοσμοθρησκείες θεωρούν τη δωρεά οργάνων ως **μεγάλη συνεισφορά** στο βωμό της αγάπης προς το συνάνθρωπο. Μερικές θρησκείες, οι οποίες μέχρι πρότινος είχαν επιφυλάξεις ως προς την αποδοχή του εγκεφαλικού θανάτου, ως του πραγματικού θανάτου του ατόμου, αναθεωρούν η μια μετά την άλλη, αυτή τη στάση τους. Επιπλέον, ο **Σιντοϊσμός** στην Ιαπωνία, πρόσφατα δεν αντιτάχθηκε στη νομοθετική ρύθμιση, που επιτρέπει τις μεταμοσχεύσεις από εγκεφαλικά νεκρούς δότες, αν και αυτό δεν είναι εκεί ακόμη κοινωνικά ευρέως αποδεκτό.

Εντούτοις **ανοιχτό ερώτημα** στη φιλοσοφία

των θρησκειών παραμένει το εξής σχετικά με τη δωρεά οργάνων: **Είμαστε έστω και λίγο σίγουροι ότι η ψυχή του εγκεφαλικά νεκρού επιθυμεί τη δωρεά οργάνων του**, σε ζώντες ασθενείς, εφόσον αυτός δεν είχε αποφανθεί περί τούτου, πριν επέλθει ο εγκεφαλικός θάνατος;

Αποσύνδεση από τον Αναπνευστήρα

Η αποσύνδεση από τον αναπνευστήρα **δεν θεωρείται ευθανασία** με το επιχείρημα πως δεν μπορεί να γίνει ευθανασία σε ένα ήδη νεκρό άτομο, γι' αυτό και επιτρέπεται, π.χ. από τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ. Τέτοιο θέμα είναι δυνατόν να προκύψει σε άλλες περιπτώσεις, π.χ. μηχανικής υποστήριξης της αναπνοής, όπως στην πλήρη, μη αναστρέψιμη, τετραπληγία η οποία έχει ως επακόλουθο την παράλυση του ασθενούς και την απόλυτη αδυναμία του για αυτόνομη αναπνοή λόγω παραλύσεως και των αναπνευστικών μυών, όπου όμως βέβαια ο εγκέφαλος λειτουργεί κανονικά. Μία τέτοια περίπτωση ασθενούς στο **Ισραήλ** πήρε τέλος κατόπιν απόφασης του ιδίου να αποσυνδεθεί από την τεχνική μηχανική υποστήριξη και νομικής υφιστάμενης κάλυψης της απόφασής του αυτής.

Το πρόβλημα της ευθανασίας είτε «παθητικής» είτε «ενεργητικής» δεν είναι δυνατόν να λυθεί ομοιόμορφα στις διάφορες θρησκευτικές περιοχές, οι οποίες είναι εμποτισμένες από διαφορετικές παραδόσεις και νομικά συστήματα.

Η Προσευχή και η Αυτοσυγκέντρωση ως μέσον Άρσης του Πόνου

Η προσπάθεια για υπέρβαση του πόνου και για ανακούφιση του ανθρώπου από την ασθένεια, πνευματική ή σωματική, αποτελεί **σημείο διαφοράς στο Χριστιανισμό και τις άλλες θρησκείες**: Οι ορθόδοξοι μοναχοί προσπαθώντας να γνωρίσουν τον εαυτό τους και να προσευχηθούν, να συγχωρέσει ο Θεός πρώτα τις **αμαρτίες τους** και μετά ως θεϊκό δώρο να πά-

⁸ Ο θάνατος μοιάζει με το όνειρο: Είναι συμβάντα ετεροχρονισμένα. Σε άλλο χρόνο βιώνουμε το όνειρο στον ύπνο μας και σε άλλο χρόνο το ερμηνεύουμε αφυπνισμένοι. Ποτέ δεν συγχρονίζονται η βίωση και η ερμηνεία του ονείρου: Η πρώτη ανήκει στο σκοτάδι της νύκτας και η άλλη αρμόζει στο φως της ημέρας. Κάτι ανάλογο συμβαίνει με το θάνατο.

Η μελέτη του θανάτου στη ζωή και η εμπειρία του στην τελευταία είναι απολύτως ετεροχρονισμένα συμβάντα.

⁹ M. Hayek, *Le Christ de l'Islam*, Paris 1959, 239-271. A. Γιαννουλάτου, *Ισλάμ*, Αθήνα: Ακρίτας 2006, 219.

ρουν τη θεραπεία, πρώτα την πνευματική και μετά τη σωματική, **ταπεινώνονται και αξιώνονται** της δωρεάς της θέας του Ακτίστου Φωτός, το οποίο είναι το Φως του Θεού. Οι μοναχοί στο Βουδισμό και στα άλλα Ασιατικά θρησκευματα ψάχνουν να βρουν **το φως μέσα τους** με βάση το σύστημα της **αυτοστροφής (διαλογισμός)** χωρίς σχέση αναφοράς του προσώπου - εαυτού με την αμαρτία, χωρίς κατ' ανάγκην ταπείνωση και άφεση ως δώρο Θεού.

Η Νοερά προσευχή είναι στροφή του ανθρώπινου νου στο Θεό ενώ ο **διαλογισμός** είναι στροφή γύρω από την **αυτοϋπαρξη** του εγώ. Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι ο διαλογισμός έχει αρνητική σημασία στην Καινή Διαθήκη¹⁰.

Άλλες Πρακτικές Γιόγκα (Ανακουφιστική Φροντίδα)

Γιόγκα σημαίνει «ζεύξη», δηλ. ένωση. Είναι ο σύντομος δρόμος για τη λύτρωση στον Ινδουισμό, από την εποχή των Ουπανισάδων. Περιλαμβάνει την ένωση του ανθρώπου με το θείο στοιχείο που υπάρχει μέσα του, και πιο αναλυτικά την ένωση του νου με το Άτμαν και στη συνέχεια του Άτμαν με το Μπράχμαν, οπότε ο άνθρωπος λυτρώνεται,

δηλαδή ξεφεύγει από τον κύκλο των μετενσάρκώσεων. Υπάρχουν πολλές **παραλλαγές της Γιόγκα** (ως προς τη μέθοδο, τις τεχνικές κ.λπ.). Εκτός αυτού, οι μέθοδοι κι οι τεχνικές της χρησιμοποιούνται και για άλλους σκοπούς. **Στη δύση** για παράδειγμα είναι γνωστή χωρίς το θρησκευτικό της υπόβαθρο, **σαν ασκήσεις χαλάρωσης** κ.λπ. Στα πλαίσια του Ινδουισμού η Γιόγκα προϋποθέτει την αντίληψη του κόσμου που υπάρχει στις Ουπανισάδες, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος αποτελείται από δυο επίπεδα, τη θεϊκή πραγματικότητα που βρίσκεται στο βάθος των όντων και το φαινομενικό κόσμο στην επιφάνεια. Ο άνθρωπος αποτελείται από τρία μέρη: Από το **φυσικό του σώμα**, από ένα άλλο σώμα που αποτελεί έδρα των ψυχικών ιδιοτήτων (ονομάζεται λεπτό σώμα) και από το **νου**. Άρα ο νους βρίσκεται στη μέση: Από τη μια έχει τον **φυσικό κόσμο** κι αν προσκολληθεί σ' αυτόν θα ταυτισθεί μαζί του, και θα γίνει μέρος του. Από την άλλη έχει τη **θεϊκή πραγματικότητα** κι αν στραφεί σ' αυτήν, δηλαδή, μέσα του προς το Άτμαν, θα ενωθεί μαζί του, άρα και με το Μπράχμαν και θα λυτρωθεί. Ακόμα βασίζεται σε δυο βασικές ιδέες: Ότι ο νους, σαν τον καθρέφτη, περιέχει την εικόνα αυτού στο οποίο έχει στραφεί και ότι ο άνθρωπος δεν έχει μόνιμη ταυτότητα αλλά ταυτίζεται με εκείνο στο οποίο προσκολλάται ο νους του.

Η Γιόγκα διακρίνεται, ανάλογα με τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την ένωση με το θείο, σε:

¹⁰ Βλέπε μεταξύ άλλων, Κατά Μάρκον 2, 8: «Και ενθός επιγνούς ο Ιησούς τω πνεύματι αυτού ότι ούτως διαλογίζονται εν εαυτοίς λέγει αυ-

τοίς: τι ταῦτα διαλογίζεσθε εν ταις καρδίαις υμών;»

«**Γιόγκα της γνώσης**», τζνάνα γιόγκα. Ως μέσον έχει την απλή γνώση του Άτμαν από το νου. «**Γιόγκα της αγαπητικής αφοσίωσης**», μπάκτι γιόγκα. Προϋποθέτει τη θεώρηση του Θεού ως προσωπικού. Ως μέσον έχει την αγάπη προς αυτόν. «**Γιόγκα των πράξεων**», κάρμα γιόγκα. Ως μέσο έχει τις καλές πράξεις προς τον κόσμο με τις οποίες ο νους στρέφεται από το ατομικό εγώ προς το Θεό.

Βασική τεχνική της Γιόγκα είναι ο διαλογισμός, ο οποίος συνίσταται στο να ξεκολλήσει ο νους από τις διάφορες σκέψεις, αφού με αυτές ταυτίζεται με τα αντικείμενα στα οποία αναφέρονται και άρα και με τον κόσμο των φαινομένων.

Τα τρία κύρια στάδια είναι τα εξής: Αρχικά ο νους επιλέγει ένα μόνο αντικείμενο και ασχολείται με αυτό μόνο. Μετά στρέφεται στο κέντρο αυτού του αντικειμένου και από εκεί στο δικό του εσωτερικό και στο δικό του Άτμαν. Στο τρίτο στάδιο, έχουμε το νου να διαλύεται στο Άτμαν, άρα και να ενώνεται μ' αυτό.

Η **διαφορά ανάμεσα στη Γιόγκα και τον Ορθόδοξο χριστιανικό μυστικισμό** είναι μεγάλη και έχει να κάνει με το σκοπό καθώς και με τα μέσα. Ως προς το σκοπό, στη Γιόγκα αυτός είναι η **διακοπή των μετενσαρκώσεων** κι η απελευθέρωση από τον κόσμο αυτό, ενώ στο χριστιανικό μυστικισμό σκοπός είναι η **εσχατολογική σωτηρία**, δηλαδή η διάσωση του κόσμου που θεωρείται «καλός λίαν» από το θάνατο και η βασιλεία του Θεού δηλαδή η κοινωνία όλου του κόσμου με το Θεό. Ως προς τα μέσα, στη Γιόγκα απολυτοποιούνται οι διάφορες μέθοδοι και τεχνικές και η **λύτρωση θεωρείται προσωπικό κατόρθωμα** (εγωισμός), ενώ στο χριστιανικό μυστικισμό όλα αυτά παίζουν βοηθητικό μόνο ρόλο και η σωτηρία επέρχεται **ως δώρο Θεού**.

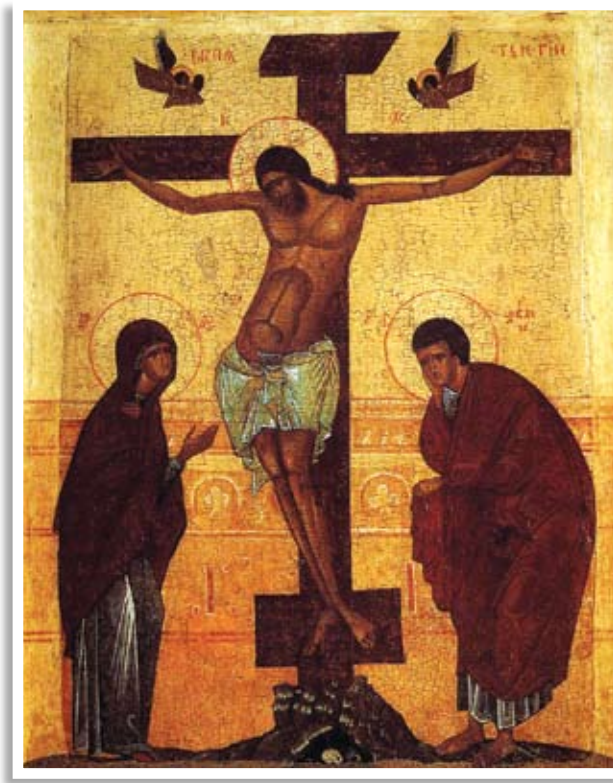
Βελονισμός

Ο Βελονισμός είναι ένας τρόπος υπέρβασης του πόνου, ασιατικής καταγωγής. Ωστόσο, προκαλεί κατιούσα αναστολή του πόνου χωρίς να εξουδετερώνει την αιτία της ασθένειας.

Δια των Μυστηρίων Θεραπεία και Άφεση

Ο **Μέγας Βασίλειος** αναφέρει χαρακτηριστι-

κά πως “όλοι οι άνθρωποι βιαστικά πορεύονται την οδό του δικού τους τέλους στον κόσμο αυτό” (ΒΕΠΕΣ 52, 16). Ωστόσο Κύριος και Εξουσιαστής της Ζωής και του Θανάτου είναι ο ίδιος ο Δημιουργός της, ο οποίος “**ίνα μη το κακόν αθάνατον γένηται**” παραχώρησε να υπάρχει ο φυσικός θάνατος, συνέπεια βέβαια της πτώσης του ανθρώπου. Η συγγνώμη, η άφεση και η σωτηρία στο Χριστιανισμό γίνονται υπαρκτές, κατανοητές και δυνατές μόνο σε σχέση αναφοράς με τη νίκη του Χριστού έναντι του θανάτου δια της **Σταυρικής Του Θυσίας**, μιας θυσίας γεμάτης πόνο και αίμα, αποδεκτής από τον ίδιο τον θυσιαζόμενο κατ’ ελεύθερήν Του βούληση, δημιουργώντας έτσι το πρότυπο της αναμενόμενης πορείας “**διά πολλών θλίψεων**” και πόνου, όλων εκείνων που Τον ομολογούν ως Θεό και Σωτήρα. Στον καθημερινό αγώνα του χριστιανού “**διά πολλών θλίψεων**” καθ’ οδόν προς τη θέωση, κατεξοχήν ψυχολογική στήριξη συνάμα δε και **ανακουφιστική φροντίδα προσφέρει ο ιερέας εξομολόγος** διά του Μυστηρίου της Ιεράς Εξομολογήσεως, πράγμα που δεν υπάρχει σε καμιά άλλη θρησκεία. Επίσης, το **Μυστήριο του Αγίου Ευχελαίου** προσφέρει “**ίασιν ψυχών και σωμάτων**”¹¹. ■

¹¹ Ας σημειωθεί εδώ πως στον Ιουδαϊσμό η συγγνώμη προϋποθέτει μη επανάληψη της πράξης, πράγμα ουσιαστικά αδύνατο στον “**επί τα πο-**

νηρά ρέποντα άνθρωπον”.